

www.xenesglosses.eu

Η κατωιταλική είναι διάλεκτος της Κοινής Νέας Ελληνικής γλώσσας, η οποία ομιλείται στη *Μεγάλη Ελλάδα*

1

. Η συγκεκριμένη διαλεκτική ποικιλία είναι επίσης γνωστή με διάφορες εναλλακτικές ονομασίες, όπως Γραικάνικη, Gricco, Ελληνομποβεσιανή και Ελληνοκαλαβρέζικη, για να αναφέρουμε ενδεικτικά μερικές.

Η κατωιταλική δεν αποτελεί μια ομοιογενή διάλεκτο καθώς ομιλείται σε δύο, γεωγραφικά και γλωσσικά, ξεχωριστές περιοχές και, συγκεκριμένα, στην περιοχή της Μποβεσία, η οποία βρίσκεται στη νότια άκρη της Καλαβρίας (Τριανταφυλλίδης 1981: 296), και στην περιοχή Σαλέντο ή αλλιώς Γκρέτσια Σαλεντινά (Σαλεντινή Ελλάδα) της Απουλίας κοντά στην πόλη Λέτσε (Oztasciyan-Bernardini 1994: 64-67). Οι ομιλητές της Γραικάνικης διαλέκτου στην Καλαβρία ζουν στα χωριά Ορεινή Μπόβα (Bona Superiore), Γιαλός του Βούα (Bona Marina), Βουνί (Roccaforte del Greco), Κοντοφούρι ή Κοντοχώρι (Condofuri), Μπαγκαλάντι (Bagaladi), Πολιτζι (Polizzi), Αμμουδαλιά ή Αμυδαλέα (Amendolèa) και Γκαλιτσιάνο (Galliciano). Στο παρελθόν ομιλητές της Γκρίκο κατοικούσαν επίσης στα χωριά Χωριό (Chorio) και Παλιό Ραγούδι (Roghudi Vecchio), τα οποία όμως εγκαταλείφθηκαν μετά τις καταστροφικές πλημμύρες του 1971 και 1972. Οι ομιλητές της Γκρίκο στο Σαλέντο κατοικούν σε εννέα μικρές πόλεις, Καλημέρα (Calimera), Μαρτάνο (Martano), Καστριγιάνο ντε Γκρέτσι (Castrignano dei Greci), Κοριλιάνο ντ' Οτράντο (Corigliano d' Otranto), Μαλπιγιάνο (Malpignano), Σολέτο (Soletto), Μαρτιγιάνο (Martignano), Ζολίνο (Zollino), Στερνάτια

(Sternatia). Παρά τον εκτεταμένο αριθμό των ελληνόφωνων χωριών, η διάλεκτος φαίνεται να υποχωρεί στις πόλεις Μαρτινιάνο, Σολέτο και Μελπινιάνο. Οι ομιλητές στις περιοχές της Γκρέτσια Σαλεντίνα είναι περίπου 40.000 ενώ ο γραινικανικός πληθυσμός στην περιοχή της Μποβεσίας είναι σημαντικά μικρότερος. Αυτό οφείλεται σε διάφορους παράγοντες όπως, για παράδειγμα, στο μεγάλο μεταναστευτικό κύμα που παρατηρήθηκε στις συγκεκριμένες περιοχές κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960.

Ο Γερμανός φιλόλογος Carl Witte ήταν ο πρώτος που εξέτασε συστηματικά την κατωιταλική διάλεκτο. Τον 19ο αιώνα επισκέφθηκε την Καλαβρία και δημοσίευσε ποιήματα γραμμένα στη συγκεκριμένη διάλεκτο. Το ζήτημα της προέλευσής της διχάσε τους γλωσσολόγους δημιουργώντας δύο βασικές θεωρίες (Oztasciyan-Bernardini 1994: 64-67). Η πρώτη, η οποία βρήκε τον εκφραστή της στο πρόσωπο του Ιταλού γλωσσολόγου Giuseppe Morosi, υποστηρίζει ότι η κατωιταλική διάλεκτος προέρχεται από τη γλώσσα των Βυζαντινών εποίκων του 9ου αιώνα. Πιο συγκεκριμένα, Έλληνες της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας από τις περιοχές της Πελοποννήσου, της Ηπείρου, της Στερεάς Ελλάδας, της Εύβοιας και του Πόντου εγκαταστάθηκαν στις χερσονήσους της Καλαβρίας και της Απουλίας. Τη θεωρία αυτή έρχεται να αντικρούσει μία δεύτερη, με βασικούς εκπροσώπους τον Έλληνα γλωσσολόγο Γεώργιο Χατζιδάκι και τον Γερμανό Gerhard Rohlfs, σύμφωνα με την οποία, οι ρίζες της διαλέκτου ανάγονται πολύ παλαιότερα, στον αποικισμό της Μεγάλης Ελλάδας τον 8ο αιώνα π.Χ. λόγω της ύπαρξης ενός μεγάλου αριθμού δωρικών στοιχείων στη διάλεκτο.

Στην κατωιταλική διάλεκτο συνυπάρχουν δωρικά κατάλοιπα, βυζαντινά στοιχεία, πληθώρα ιταλικών λέξεων καθώς επίσης και λέξεις από τις τοπικές διαλέκτους της περιοχής. Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι παρατηρούνται σημαντικές διαφορές μεταξύ των διαλέκτων της Απουλίας (Gricco) και της Καλαβρίας (Grecanico). Ο Κοντοσόπουλος (2001) προσθέτει ότι η ποικιλία της Απουλίας έχει δεχθεί λιγότερες επιδράσεις από την ιταλική απ' ό,τι η ποικιλία της Καλαβρίας, η οποία είναι πιο συντηρητική καθώς παρουσιάζει αρκετούς αρχαϊσμούς. Τα ελληνικά της Κάτω Ιταλίας, καθώς είναι περικυκλωμένα από την ιταλική γλώσσα, έχουν δεχτεί και συνεχίζουν να δέχονται βαθύτατη επιρροή από αυτήν αλλά και από τις τοπικές λατινογενείς διαλέκτους σε όλα τα γραμματικά επίπεδα, δηλαδή τη φωνολογία, τη μορφολογία και τη σύνταξη, καθώς και στο λεξιλόγιο. Για τη γραφή τους χρησιμοποιείται αποκλειστικά το λατινικό αλφάβητο (Προφίλη 1985: 87). Μπορούμε, ωστόσο, να διακρίνουμε κάποια κοινά γραμματικά χαρακτηριστικά ανάμεσα στη γραινικανική και την γκρίκο, τα οποία αναφέρονται πιο διεξοδικά στις ενότητες που ακολουθούν.

Η Ιταλική Βουλή έχει αναγνωρίσει τη γραινικανική κοινότητα του Σαλέντο ως «εθνική και γλωσσική μειονότητα» με την ονομασία Minoranze linguistiche Grike dell' Etnia Grico – Salentina (Γλωσσική Μειονότητα της Γκρίκο – Σαλεντινικής εθνικότητας).

Φωνολογία

Η Προφίλη (1999β) επισημαίνει ότι υπάρχει ένα πρόβλημα προφορικότητας λόγω της τριγλωσσίας που επικρατεί στη περιοχή. Συγκεκριμένα, οι ηλικιωμένοι μιλούν μια πιο αμιγή μορφή της *Gríco*, οι μεσήλικες μιλούν μια μορφή *Gríco*, η οποία έχει επηρεαστεί από μια σαλεντιανή αρουμανικής προέλευσης διάλεκτο, ενώ οι νεότεροι μιλούν μια μικτή μορφή *Gríco* και (κοινής) ιταλικής. Παρά την ετερογένεια μεταξύ των διάφορων κατωιταλικών διαλέκτων, είναι δυνατόν να εντοπιστούν κοινά φωνολογικά χαρακτηριστικά. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα εξής²:

(α) διατήρηση της προφοράς των αρχαίων διπλών συμφώνων, π.χ. /kós-sifo/, /lís-sa/, /gram-ma/,

(β) αναλογική ανάπτυξη διπλών συμφώνων, π.χ. /rín-no/, /tós-so/, /mít-ti/,

(γ) τάση για ανοιχτές συλλαβές με αποβολή του ληκτικού -s, π.χ. /o andra/, /o kózmo/, /o róno/,

(δ) τροπή του συμφωνικού συμπλέγματος /kn/ καθώς και του /γν/ σε /gu/, π.χ. /guéno/ < /eknéno/, /pistéguo/ < /pistéγno/ < /pistévo/.

Παρατηρούνται φυσικά και κάποια φωνολογικά χαρακτηριστικά, τα οποία διαφοροποιούν την εκάστοτε διάλεκτο. Αναφέρουμε ενδεικτικά μερικές φωνολογικές ιδιαιτερότητες από το ιδίωμα του Μαρτινιάνο, της Απουλίας, της Μπόβας και της Καλαβρίας.

-Ιδίωμα Μαρτινιάνο: Στένωση των άτονων /e/ και /o/ σε /i/ και /u/, π.χ. /tirídzo/ < /θερίζο/, /ánimos/ < /άνεμος/, /pulimó/ < /πολεμό/ (Καραναστάσης 1997).

-Ιδίωμα Απουλίας: Τροπή του τριβόμενου /θ/ σε (α) στιγμιαίο /t/ στην αρχή των ονομάτων και (β) σε /s/ μεταξύ των φωνηέντων, π.χ. /tánato/, /tálassa/, /krisári/, /órnisa/.

-Ιδιώματα Μπόβας και Οτράντο (Rohlf's 1947, 1950, et seq.): Αφομοίωση του /s/ με το επόμενο σύμφωνο, π.χ.

(Bovesia) /skotemmó/ «σκοτισμός», /jírimma/ «γύρισμα»
/du fflagàdi/ «τους φαγάδες» (Taibbi-Caracausi 1959)

(Otranto) /ajámma/ «αγίασμα», /klimméno/ «κλεισμένος»

/o gambròmmu/ «ο γαμπρός μου»

Μορφολογία

Στη παρούσα εργασία περιοριζόμαστε στην παρουσίαση κάποιων βασικών μορφολογικών χαρακτηριστικών του ονοματικού συστήματος της κατωιταλικής. Η συζήτηση σε αυτήν την ενότητα βασίζεται στις ερευνητικές εργασίες της Κατσογιάννου (1997, 1994) και Katsoyannou (1995).

Διαπιστώνεται μια ισχυρή τάση για απλοποίηση της μορφολογίας, η οποία προσβάλλει περισσότερο τη διαφοροποίηση μεταξύ των πτώσεων και λιγότερο τις διακρίσεις γένους και αριθμού. Η απλοποίηση αυτή μπορεί αφενός να οφείλεται στη κοινωνιογλωσσολογική κατάσταση της διαλέκτου, δηλαδή στο γεγονός ότι είναι μια γλώσσα υπό εξαφάνιση, η οποία μιλιέται σε περιβάλλον γενικευμένης διγλωσσίας (Katsoyannou 1995), κι αφετέρου στο γεγονός ότι η απλοποίηση των κλιτικών σχημάτων χαρακτηρίζει συνολικότερα την εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας.

§ Τα θηλυκά διαθέτουν το μικρότερο αριθμό τύπων, ένα για τον ενικό και δύο για τον πληθυντικό.

κεφαλή |tʃefalí-Ø| (ονομ-γεν-αιτ ενικού), |tʃefal-é| (ονομ-αιτ πληθυντικού), |tʃefal-ó| (γεν. πληθυντικού)

μάννα |mán-a| (ονομ-γεν-αιτ ενικού), |mán-e| (ονομ-αιτ πληθυντικού), |mán-o / man-ó / man-ádo| (γεν. πληθυντικού)

αδερφή |led-á / ledá-Ø| (ονομ-γεν-αιτ ενικού), |led-á / ledá-de| (ονομ-αιτ πληθυντικού), |led-ádo / ledá-do| (γεν. πληθυντικού)

§ Τα ουδέτερα ονόματα έχουν δύο τύπους για κάθε αριθμό και τα περισσότερα είναι ανισοσύλλαβα.

ξύλο |jíl-o| (ονομ-αιτ ενικού), |jíl-u| (γεν ενικού), |jíl-a| (ονομ-αιτ πληθυντικού), |jíl-o| (γεν πληθυντικού)

γάλα |gál-a| (ονομ-αιτ ενικού), |gal-átu| (γεν ενικού), |gál-ata| (ονομ-αιτ πληθυντικού), |gal-áto| (γεν πληθυντικού)

δουλειά |lanúr-o| (ονομ-αιτ ενικού), |lanur-íu| (γεν ενικού), |lanur-i(a)| (ονομ-αιτ πληθυντικού),

|lanur-ío| (γεν πληθυντικού)

§ Τα αρσενικά ονόματα διαθέτουν τη μεγαλύτερη μορφολογική διαφοροποίηση καθώς είναι η μόνη κατηγορία, η οποία διακρίνει την ονομαστική από την αιτιατική του πληθυντικού.

μύλος |míl-o| (ονομ-αιτ ενικού), |míl-u| (γεν ενικού), |míl-i| (ονομ πληθυντικού), |míl-u| (αιτ πληθυντικού), |míl-o| (γεν πληθυντικού)

μήνας |mín-a| (ονομ-αιτ ενικού), |mín-a / mín-u / min-ú| (γεν ενικού), |mín-i| (ονομ πληθυντικού), |mín-u| (αιτ πληθυντικού), |mín-o / min- ó| (γεν πληθυντικού)

Βάσει των παραπάνω ενδεικτικών παραδειγμάτων διαπιστώνουμε ότι στη συγκεκριμένη διαλεκτική ποικιλία η διάκριση ονομαστικής και αιτιατικής εξαρτάται σχεδόν αποκλειστικά από την παρουσία του οριστικού άρθρου, ενώ μορφολογικά παρατηρείται ότι η διάκριση αυτή τείνει να καταργηθεί. Επιπλέον, υπάρχει μια ισχυρή τάση να εμφανίζονται συχνότερα ανισοσύλλαβοι τύποι πληθυντικού, οι οποίοι χαρακτηρίζονται από τη παρουσία του συμφώνου /ð/. Καταλήγουμε, επομένως στο συμπέρασμα ότι το μορφολογικό σύστημα της διαλέκτου αυτής τείνει να εξελιχθεί από ένα πτωτικό σύστημα σε ένα μη πτωτικό.

Σύνταξη

Στη συγκεκριμένη ενότητα, παραθέτουμε κάποια βασικά συντακτικά τυπολογικά χαρακτηριστικά της κατωιταλικής. Τα δεδομένα μας αντλούνται από την Προφίλη (1985, 1999β).

Η κατωιταλική παρουσιάζει τις ακόλουθες ιδιαιτερότητες στη συντακτική της δομή:

(α) χρήση του απαρεμφάτου του αορίστου σε θέση ουσιαστικού, π.χ. *to pi ce to fai* «το πιoto και το φαί»,

(β) σύνταξη του ρήματος «ssozzo» με απαρέμφατο, π.χ. *eno e ssozzo fai aggua* «εγώ δεν μπορώ να φάω ούτε αβγά»

(γ) γενικεύμενη χρήση της πρόθεσης [atse], η οποία αντιστοιχεί στις προθέσεις *di* και *de* της ιταλικής καθώς και στην *te* της τοπικής λατινογενούς διαλέκτου. Χρησιμοποιείται για να πραγματώσει μια σειρά συντακτικών λειτουργιών όπως:

- εμπρόθετο έμμεσο αντικείμενο: *anamu retti atse tui ca tera*

(ιταλική: *s'innamorò di questa ragazza*)

- εμπρόθετο προσδιορισμό: *iso ndimeno atse jinega*

(ιταλική: *era vestito da donna*)

Κείμενο προφορικού λόγου (Προφίλη 1999β):

Ti ste marete ja simmeri? Evò ste mareo diu patane ma lio krea. Emì tumisciamera trone làchana grikà vrammena me lion alai. Enna vresi panta kane' rprama na fame! Evò e ssozzo fai agguà, e ssozzo fai tirì, e ssozzo fsi krea. O àndrammu passo forà ènna pi imiso llitro kkrasi. Lei ka dopu pinni noìete kajo.

Τι μαγειρεύετε σήμερα; Εγώ μαγειρεύω δυο πατάτες με λίγο κρέας. Εμείς το μεσημέρι τρώμε βραστά λαχανικά με λίγο λάδι. Πάντα βρίσκεται κάτι να φάμε. Εγώ δεν κάνει να φάω αβγά, δεν κάνει να φάω τυρί, δεν κάνει να φάω κρέας. Ο άνδρας μου κάθε φορά πρέπει να πιει μισό λίτρο κρασί. Λέει ότι όταν πίνει, νιώθει καλύτερα.

Η κατωιταλική, όπως και κάθε διάλεκτος της ελληνικής, και ιδιαίτερα αυτές που αποτελούν αποτέλεσμα γλωσσικής επαφής με γειτνιαζουσες γλώσσες, αποτελούν αναπόσπαστο και πολύτιμο μέρος της Ιστορίας της Ελληνικής και του ελληνικού πολιτισμού, γι' αυτό και θα πρέπει να διαφυλαχθούν και να προστατευθούν. Είναι επομένως επιτακτική η ανάγκη της επιστημονικά έγκυρης καταγραφής και τεκμηρίωσής τους (π.χ. έρευνες πεδίου, συλλογή ψηφιακών ηχητικών αρχείων, ψηφιοποίηση γραπτών κειμένων, φωνητική μεταγραφή, ταξινόμηση, γραμματική ανάλυση). Ας μην ξεχνάμε ότι «η διαφύλαξη της πολιτισμικής και γλωσσικής διαφοροποίησης αποτελεί θέμα κοινωνικής δικαιοσύνης καθώς η διαφορετικότητα στο πολιτισμό και τη γλώσσα αποτελεί τη βάση για τον ορισμό της ανθρώπινης ταυτότητας» (Romaine 2007)³.

---

¹Ο όρος Μεγάλη Ελλάδα αναφέρεται στις αποικίες των Ελλήνων το δεύτερο μισό του 8ου αιώνα π.Χ. στην Κάτω Ιταλία και στη Σικελία.

²Για οποιαδήποτε ανακρίβεια στις φωνητικές μεταγραφές στα δεδομένα που παρατίθενται σε αυτήν την ενότητα ευθύνεται η ομάδα εργασίας, και όχι η συγγραφέας του άρθρου, το οποίο δεν διέθετε φωνητικές μεταγραφές.

³Romaine S. 2007. Preserving endangered languages. Blackwells Language and Linguistic Compass 1/1-2:115-132.

ΑΚΡΟΑΣΗ: Το τραγούδι «Is oriamu» αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα της κατωιταλικής μουσικής παράδοσης, συνυφασμένης με τις τύχες των ελληνόφωνων της περιοχής ανά τους αιώνες. Η συγκεκριμένη εκτέλεση είναι διασκευή από το συγκρότημα **Encardia**. Πρόκειται για σύνθεση που έγινε περισσότερο γνωστή από το συγκρότημα

Ghetonia

, που εδρεύει στο χωριό Calimera της Απουλίας. Τραγουδούν η

Αναστασία Δουλφή

και ο

Roberto

Licci

, από τον δίσκο «Το παραμύθι της ταραντούλας» (2007, Μελωδικό Καράβι).

Ακούστε το [εδώ](#)

www.poema.gr

ΣΧΕΤΙΚΟ ΑΡΘΡΟ

Ιστορικά και γεωγραφικά στοιχεία κατανομής των διαλέκτων

Στη νότια Ιταλία εντοπίζονται δύο ελληνικές γλωσσικές νησίδες. Η μια βρίσκεται στη νότια άκρη της Καλαβρίας (Reggio Calabria), γύρω από την Bona (πρωτεύουσα αυτής της ελληνόφωνης περιοχής), και ονομάζεται Bovesía. Περιλαμβάνει τα εξής χωριά (πέρα από τη Bona): Roghudi, Chorio di Roghudi, Roccaforte del Greco, Condofuri, Galliciano και Amendolèa. Η άλλη νησίδα βρίσκεται στην Απουλία, στην περιοχή του Salento, νότια της πόλης Lecce, και ονομάζεται Grecía. Περιλαμβάνει τα χωριά: Calimera, Castrignano dei Greci, Corigliano d'Otranto, Zollino, Sternatia, Martano, Martignano, Melpignano και Soleto (βλ. Προφίλη 1999α Προφίλη 1999β, Κοντοσόπουλος 2000, 16 Campolo 2004, 154).

Όσον αφορά την παρουσία της ελληνικής γλώσσας στις περιοχές αυτές, έχουν διατυπωθεί δύο διαφορετικές θεωρίες (βλ. Fanciullo 1986, Browning 1991, 173 Oztasciyan-Bernadini 1994 Lambropoulou 1997 Fanciullo 2001). Σύμφωνα με την πρώτη από αυτές, τα ελληνικά της περιοχής χρονολογούνται κατά τη βυζαντινή εποχή, όταν έλληνες από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία (προερχόμενοι από την Πελοπόννησο, την Ήπειρο, τη Στερεά Ελλάδα, την

Εύβοια και τον Πόντο) εγκαταστάθηκαν στην νότια Ιταλία. Η δεύτερη θεωρία προτείνει ότι οι ελληνόφωνοι πληθυσμοί των περιοχών αυτών κατάγονται από τους αρχαίους Έλληνες αποίκους, οι οποίοι ενισχύθηκαν με Έλληνες μοναχούς κατά τα χρόνια της βυζαντινής κατοχής της νότιας Ιταλίας, καθώς και με Έλληνες πρόσφυγες και εξόριστους αργότερα. Χάρη στη δεύτερη θεωρία μπορούν να ερμηνευθούν οι έντονοι δωρισμοί στις διαλέκτους αυτές, οι οποίοι μάλιστα δεν απαντούν καν στις αρχαίες δωρικές διαλέκτους του ελλαδικού χώρου.

Χάρτης β

Η ελληνόφωνη Κάτω Ιταλία

Πηγή: Rohlf, G. 1933. Scavi linguistici nella Magna Grecia. Ρώμη.

2. Γλωσσική περιγραφή των διαλέκτων

Στους ελληνόφωνους πληθυσμούς της Κάτω Ιταλίας, παρατηρείται διαλεκτική διαφοροποίηση από χωριό σε χωριό, αλλά και σημαντικές διαφορές μεταξύ των ελληνικών της Απουλίας (που λέγονται «γραιοσαλεντίνικα» ή «πουλιέζικα» ή, στα ιταλικά, «grico») και αυτών της Καλαβρίας («καλαβρέζικα» ή, στα ιταλικά, «grecanico», «bovese», «greco-calabro», «romaiico»). Τα μεν πρώτα έχουν δεχθεί λιγότερες ξένες επιδράσεις από ό,τι τα δεύτερα. Παρ' όλα αυτά, τα καλαβρέζικα είναι πιο συντηρητικά και διατηρούν περισσότερους αρχαϊσμούς (Κοντοσόπουλος 2000, 20 Μεργιάνου 1994, 239).

Γενικά, οι κατωιταλικές διάλεκτοι δεν ανήκουν ούτε στα βόρεια ούτε στα νότια ελληνικά ιδιώματα. Έχουν δεχθεί ιδιαίτερα έντονες επιδράσεις από την ιταλική και τις τοπικές διαλέκτους στην προφορά, τη μορφολογία, τη σύνταξη και το λεξιλόγιο και γράφονται σχεδόν πάντοτε με το λατινικό αλφάβητο. Επίσης, μέρος του λεξιλογίου τους προέρχεται από τη λατινική. Ορισμένα από τα κύρια κοινά χαρακτηριστικά των δύο αυτών διαλέκτων είναι τα ακόλουθα:

- α. Φωνητική-φωνολογία
- Υπάρχει δασύς τσιτακισμός: το /k/ προφέρεται ως [tʃ] πριν από [i] και [e].
- Τα διπλά σύμφωνα προφέρονται είτε ως τέτοια είτε ως μακρά είτε σαν ένα απλό συνοδευόμενο από δασύ πνεύμα.
- Παρατηρείται γενικά έντονη προτίμηση για ανοιχτές συλλαβές στο τέλος της λέξης, με αποτέλεσμα να μην απαντά τελικό [s] ή [n]: ο άντρας [o ádra], λέγουν [λέγυ]. Άλλοτε πάλι, λόγω της ίδιας προτίμησης, μπορεί να προστίθεται ένα [e] ή [ə] στο τέλος της λέξης: τρεις

[tríse],
πώς
[róse],
δεν είχεν
[ðen íçene].

- Το /γ/ προφέρεται ως [g] πριν από τα [a], [o] και [u]: εγώ τρώγω [ego trogo].

- β. Μορφολογία

- Τα ουσιαστικά, τα επίθετα και οι αντωνυμίες δεν εμφανίζουν πτωτικό σύστημα. Η διάκριση μεταξύ ονομαστικής και αιτιατικής γίνεται βάσει του άρθρου, ενώ η γενική αντικαθίσταται ολοένα και περισσότερο από προθετικές φράσεις.

- Απλοποίηση απαντά και στο σύστημα του ρήματος, όπου παρατηρείται η τάση για ένα και μοναδικό κλιτικό παράδειγμα στη μορφολογία του.

- Παρατηρούνται ιδιαιτερότητες στη δήλωση του ποιού ενεργείας (ρηματική όψη). Συγκεκριμένα, η σημασιολογική διάκριση μεταξύ τέλειου και ατελούς ποιού ενεργείας διατηρείται κυρίως μεταξύ παρατατικού και αορίστου.

- Παρατηρούνται διαφορετικοί βαθμοί γραμματικοποίησης, καθώς σχηματίζονται ρηματικές περιφράσεις, οι οποίες έχουν σταθερή σημασία. Έτσι, ο εξακολουθητικός ενεστώτας δηλώνεται με *stéko* + γερούνδιο ενεστωτικού θέματος, π.χ. *stéko platéyonda* 'μιλώ', και ο υπερσυντέλικος με *ímmo* + γερούνδιο αοριστικού θέματος, π.χ. *ímmo* + *platessonda* 'είχα μιλήσει'.

- γ. Λεξιλόγιο

- Οι κατωιταλικές διάλεκτοι διαθέτουν αρκετές ιδιωματικές λέξεις (*κανονίζω*: κοιτάζω,

ότοιμο

'έγκυος',

γαμπρή

'νύφη',

κουράζω

'ραβδίζω'). Ειδικά στα καλαβρέζικα απαντούν πολλοί δωρισμοί (

λανό

'πατητήρι', από το αρχαίο

ληγός

,

νασίδα

'νησίδα'). Επιπλέον, διαπιστώνεται έντονος δανεισμός από τις τοπικές ιταλικές διαλέκτους, ακόμα και σε κλειστές γραμματικές κατηγορίες, όπως είναι οι προθέσεις. Φαίνεται μάλιστα ότι τα δάνεια ενσωματώνονται στο σύστημα των διαλέκτων και δεν διακρίνονται από τις λέξεις ελληνικής προέλευσης.

3. Σύγχρονη κοινωνιογλωσσική κατάσταση

Γενικά, οι ομιλητές των ελληνικών διαλέκτων στη νότια Ιταλία είναι ιταλοί υπήκοοι, έχουν ιταλική εθνική συνείδηση και είναι χριστιανοί καθολικοί στο θρήσκευμα, άρα δεν ταυτίζονται με τους Έλληνες. Είναι μάλλον φορείς μιας ιδιαίτερης παράδοσης και ταυτότητας που τους διαφοροποιεί από τους υπόλοιπους ιταλούς, χωρίς ωστόσο να έχουν αυτονομιστικές τάσεις (Προφίλη 1999α).

Η κοινωνιογλωσσική κατάσταση των κατωιταλικών διαλέκτων δεν είναι η ίδια ακριβώς στις δύο νησίδες. Τα καλαβρέζικα, πρώτα, φαίνεται ότι αποτελούν «τυπική περίπτωση σταδιακής εγκατάλειψης ενός γλωσσικού κώδικα» (Κατσογιάννου 1999α, 605). Η εδαφική και γλωσσική συρρίκνωση του ελληνικού στοιχείου στις περιοχές αυτές οφείλεται σε γεωφυσικά φαινόμενα (σεισμοί, πλημμύρες, κατολισθήσεις), αλλά κυρίως στις δύσκολες συνθήκες λόγω της απουσίας οικονομικής ανάπτυξης στα χωριά αυτά. Έτσι, πολλές οικογένειες μεταναστεύουν είτε προς τους παραθαλάσσιους δήμους ανάμεσα σε Bona Marina και Reggio Calabria είτε προς τη βόρεια Ιταλία, την Ελβετία, τον Καναδά και την Αυστραλία (Κατσογιάννου 1999α Campolo 2004).

Πάντως, ο αριθμός των ελληνόφωνων σήμερα είναι πολύ μικρός (περίπου 500 άτομα), αν και δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία. Ακόμη και αυτοί οι ομιλητές χρησιμοποιούν την ελληνική διάλεκτο ως δεύτερη γλώσσα, ενώ ως πρώτη γλώσσα έχουν μια τοπική ρομανική διάλεκτο («calabrese» ή «dialetto», όπως την αποκαλούν οι ντόπιοι), η οποία χρησιμοποιείται για την καθημερινή επικοινωνία στην περιοχή. Η ελληνική διάλεκτος θεωρείται *πλεονάζων* ξενόγλωσσος μειονοτικός κώδικας, καθώς δεν υπάρχουν επικοινωνιακές περιστάσεις που να απαιτούν τη χρήση της. Δεν διαθέτει κύρος, ώστε να μπορεί να συμβάλει στην κοινωνική άνοδο των ομιλητών της, αντιθέτως οι ομιλητές της συχνά εμφανίζουν συμπεριφορές αυτο-υποτίμησης και αυτολογοκρισίας. Αξιοσημείωτο είναι ότι η ελληνική διάλεκτος της Καλαβρίας χρησιμοποιείται για να μην γίνονται αντιληπτοί οι ομιλητές της από «ξένους» (κρυπτολαλική λειτουργία) ή/και σε ανεπίσημο οικογενειακό πλαίσιο ως παιχνίδι ή αστείο. Τέλος, διαθέτει *συμβολική* λειτουργία, αποτελεί δηλαδή σύμβολο ταυτότητας και αλληλεγγύης μεταξύ των ομιλητών της (Κατσογιάννου 1999α Προφίλη 1999α).

Όσον αφορά τη δεύτερη γλωσσική νησίδα, η κατάσταση ενδεχομένως να δείχνει πιο «ανθεκτική» στον χρόνο και στις κοινωνικές και γεωγραφικές συνθήκες, χωρίς όμως να διαφαίνεται κάποια ουσιαστική διαφορά όσον αφορά το μέλλον της διαλέκτου. Η grico δέχεται ιδιαίτερα έντονες επιρροές από την τοπική σαλεντινική διάλεκτο, με αποτέλεσμα

το γλωσσικό της σύστημα να είναι εξαιρετικά ασταθές και τελικά να τείνει να υποκατασταθεί από αυτό της σαλεντικής. Ενδεχομένως μάλιστα να μπορούμε να μιλάμε για κρεολοποίηση της grico. Ωστόσο, εκδηλώνεται ζωηρό ενδιαφέρον στην περιοχή (κυρίως από τους νέους) για τη διδασκαλία της ελληνικής διαλέκτου στο σχολείο, τη συλλογή γλωσσικού υλικού, την προβολή της μέσω του τουρισμού και γενικά την αναβίωση και τη διαφύλαξη της. Γίνονται δηλαδή προσπάθειες για την αύξηση του κοινωνικού γοήτρου της. Παρ' όλα αυτά, η έλλειψη τυποποίησης αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για οποιαδήποτε προσπάθεια προς την κατεύθυνση της διάσωσης (Oztasciyan-Bernadini 1994 Προφίλη 1999α Προφίλη 1999β Filieri 2001).

Βίλλυ Τσάκωνα

Βιβλιογραφία

1. BROWNING, R. 1991. *Η μεσαιωνική και νέα ελληνική γλώσσα*. 2η έκδ. συμπληρωμένη με την προσθήκη δύο άρθρων του συγγραφέα. Μτφρ. Μ. Ν. Κονομή. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα.
2. CAMPOLO, I. 2004. Ένα καινούριο ιστορικό λεξικό των νοτιοϊταλικών ελληνικών. Στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Πρακτικά της 24ης ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (9-11 Μαΐου 2003)*, 153-162. Θεσσαλονίκη.
3. FANCIULLO, F. 1985. Greek and Italian in Southern Italy. Στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Πρακτικά της 6ης ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (22-24 Απριλίου 1985)*, 93-106. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
4. FANCIULLO, F. 2001. On the origins of Modern Greek in Southern Italy. Στο *Proceedings of the First International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory* (Πάτρα, 12-14 Οκτωβρίου 2000), επιμ. Α. Ralli, B.D. Joseph & M. Janse, 67-78. Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών.
5. FILIERI, G. V. 2001. *Invò Milò to Griko. MetodoBase Di Greco-Salentino Comparato col Neogreco (Βασική μέθοδος των ελληνικών του Salento σε σύγκριση με τα νέα ελληνικά)*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Κέντρο Διδασκαλίας Ελληνικής Γλώσσας και Πολιτισμού, INTERREG II, Ελλάδα – Ιταλία – METRO 5-4.
6. ΚΑΤΣΟΓΙΑΝΝΟΥ, Μ. 1999α. Ελληνικά της Κάτω Ιταλίας: η κοινωνιογλωσσολογική άποψη. Στο *Ελληνική Γλωσσολογία '97. Πρακτικά του Γ' Διεθνούς Γλωσσολογικού*

Συνεδρίου για την Ελληνική Γλώσσα (Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τομέας Γλωσσολογίας, 25-27 Σεπτεμβρίου 1997), επιμ. Α. Μόζερ, 605-613. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

7. [unclear]. 1999β. Το ιδίωμα της Καλαβρίας. Στο *Διαλεκτικοί θύλακοι της ελληνικής γλώσσας*, επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης (σε συνεργασία με τη Μ. Αραποπούλου και τη Γ. Γιαννουλοπούλου), 39-45. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ & ΚΕΓ.

8. ΚΟΝΤΟΣΟΠΟΥΛΟΣ, Ν. Γ. 2000. *Διάλεκτοι και ιδιώματα της νέας ελληνικής*. 3η έκδ. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.

9. LAMBROPOULOU, S. 1997. Ancient Greek Survivals in the Dialects "Grico" and "Grecanico" of Southern Italy. Στο *Greek Linguistics '95. Proceedings of the 2nd International Conference on Greek Linguistics* (Salzburg, 22-24 Σεπτεμβρίου 1995), επιμ. G. Drachman, A. Malikouti-Drachman, J. Fykias & S. Klidi, τόμ. 1, 717-726. Graz: W. Neugebauer Verlag GmbH.

10. ΜΕΡΓΙΑΝΟΥ, Α. 1994. Ελληνικές διάλεκτοι στην Κάτω Ιταλία. Στο *Νεοελληνική Διαλεκτολογία. Πρακτικά Πρώτου Διαλεκτολογικού Συνεδρίου Νεοελληνικής Διαλεκτολογίας* (Ρόδος 26-30 Μαρτίου 1992), 237-246

.
Αθήνα.

11. ΟΖΤΑΣΚΙΑΝ-ΒΕΡΝΑΔΙΝΙ, Ι. 1994. Η ελληνική διάλεκτος της Κάτω Ιταλίας. Στο *Νεοελληνική Διαλεκτολογία. Πρακτικά Πρώτου Διαλεκτολογικού Συνεδρίου Νεοελληνικής Διαλεκτολογίας*. (Ρόδος 26-30 Μαρτίου 1992), 64-70

.
Αθήνα.

12. ΠΡΟΦΙΛΗ, Ο. 1999α. Η ελληνική στη νότια Ιταλία. Στο *Διαλεκτικοί θύλακοι της ελληνικής γλώσσας*, επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης (σε συνεργασία με τη Μ. Αραποπούλου και τη Γ. Γιαννουλοπούλου), 31-37. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ & ΚΕΓ.

13. [unclear]. 1999β. Η αναζωογόνηση της Grico στην Grecia Salentina. Στο *Διαλεκτικοί θύλακοι της ελληνικής γλώσσας*, επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης (σε συνεργασία με τη Μ. Αραποπούλου και τη Γ. Γιαννουλοπούλου), 47-54. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ & ΚΕΓ.